

8. Лебедев В.И. Экстремальная психология / В.И.Лебедев. – М.: Юнити-Дана, 2001. – 431 с.
17. Петровский В.А. Психология неадаптированной активности / В.А.Петровский. – М.: Горбунок, 1992. – 356 с.
18. Судаков К. В. Системные механизмы эмоционального стресса / К. В.Судаков. – М.: Мир, 1981. – 363 с.
19. Франкл В. Человек в поисках смысла / В.Франкл. – М.: Прогресс, 1990. – 380с.

Was held a research to detect the links between readiness for risk and personality compensation, determination of internal factors that influence the formation of harmonious in somatic patients. The studying the ways of person's interaction with the environment and mechanisms of compensation gives almost unlimited possibilities of correction and treatment of somatic patients with the most effective and rapid ways. Achieving the internal dynamic peace is an important element of healthy, active and socially adapted person. Willingness to risk is a high degree of mastery of complex activities that is necessary to maintain motivation structure of identity and self esteem.

Keywords: adaptation, readiness for risk, somatic patients, harmonious personality.

Отримано: 1.03.2011

УДК 159.922.2

І.О. Корнієнко

Аналіз соціально-психологічних аспектів життєвого простору особистості

Розкривається зміст поняття життєвого простору особистості. Розглядається ситуативний контекст поведінки особистості, її тілесний простір. Доводиться, що у систему вимірювання просторових структур буття необхідно, крім просторової організації та тілесності, включати цінності і ціннісні орієнтації, що становлять ідентифікаційний простір людини. Розглядаються процеси перетворення потенційного змісту життєвого світу в актуальний зміст життєвого простору.

Ключові слова: життєвий простір, ідентифікаційний простір, простір повсякденності, конструювання, тілесність.

Раскрывается содержание понятия жизненного пространства личности. Рассматривается ситуативный контекст поведения личности,

её телесное пространство. Доказывается, что в систему измерения пространственных структур бытия необходимо, кроме пространственной организации и телесности, включать ценности и ценностные ориентации, которые и составляют идентификационное пространство человека. Рассматриваются процессы трансформации потенциального смысла жизненного пространства в актуальный.

Ключевые слова: жизненное пространство, идентификационное пространство, бытовое пространство, конструирование, телесность.

Проблема життєвого простору – одна з найбільш фундаментальних у людському мисленні. Органічно нам властиво розуміння його, по-перше, у єдності з розумінням часу як хронотоп, просторово-часовий континуум, по-друге, як те, що охоплює і включає нас самих у реальності.

При розгляді людського суспільства життєвий простір – територія, необхідна для задоволення потреб однієї людини при даних соціально-економічних умовах.

Специфіка життєвого простору визначається двома взаємодіючими в ньому протилежностями – структурами просторового каркасу та динамічними процесами, що розгортаються і протікають у людській діяльності. Людина одночасно почуттєво переживає певний мінімум або максимум простору, самотності або відкритості для життя, але при цьому усвідомлює себе в мережі розвинених соціальних взаємозв'язків і соціальної активності, що утворює для кожного покоління практично-психологічну основу наявності життєвого простору у свідомості кожної людини [13].

Метою даної статті є аналіз ролі феномена розуміння у дослідженні життєвого простору людини і розробка та аналіз різноманітних теоретичних парадигм конструювання життєвого простору людини.

На формування життєвого простору чинять вплив певні культурно-історичні, економічні умови, що визначають ту чи іншу лінію поведінки особистості. Так, якщо життєвий простір середньовічної людини можна охарактеризувати як інертний, коли основним мотивом життєдіяльності стає прагнення до економії витрат на споживання (тобто ресурсів), то у Новий час життєвий простір людини в культурі Заходу характеризується екстравертністю, тобто прагненням до постійного розширення споживаних благ, а, отже, і до витрати своїх ресурсів. У результаті цього в промисловому виробництві капіталізм створює згусток раціоналізуючих впливів. Працівник відділяється від будинку, від побуту й міститься в штучне середовище, де він повинен виявляти розумову або механічну вправність і пригнічувати емоції й фантазії. До того

ж, раціоналізації сприяє масове впровадження машинної техніки, яка сприяє втраті духовної складової людської діяльності.

Така кардинальність не могла не відбитися на життєпросторі людини. Друга половина XVIII століття у Західній Європі ознаменувалась змінами, що перевершили зміни за попередні дві тисячі років. Міста прощалися із середньовічним виглядом: вузькі, заплутані вулички обростають регулярними кварталами; у будинках спалахують газові, а потім і електричні лампи. Погано прохідні ґрунтові шляхи заміняють шосе і залізниці, у міста й селища приходять пошта й телеграф. Пейзаж здобуває сумнівні прикраси із заводських труб, закуткова сільська Європа відступає перед міською, індустріальною. Змінюються і відносини між людьми. На перше місце виходить економічна конкуренція, газетні перепалки, парламентські й непарламентські сутички громадянського суспільства. Потік технічних, соціальних, побутових новинок не висихає: століття пари замінюється століттям електрики, саморушні візки витісняють із вулиць омнібуси й пролетки, людина піднімається в повітря, поширення дешевих фабричних товарів міняє смаки й підвищує добробут. Темп життя людей прискорюється, життєвий простір людини стає більш динамічним [7].

Сучасне становище людини в цьому світі дуже точно охарактеризував Е. Тоффлер у своїй книзі “Футурошок”: потік змін настільки стрімкий, що “через нього підриваються підвалини суспільства, міняються цінності, забувається коріння”. Це призводить до того, що життєвий простір людини міняється буквально на очах, хоча, як зазначає Тоффлер, у життєвому просторі людини все-таки лишаються “зони стабільності” – певні витримані часом взаємини, які дбайливо підтримуються, незважаючи на всі види змін [11].

Обґрунтувавши необхідність внесення у контекст розгляду особистості її безпосереднього й опосередкованого оточення, К. Левін пропонує класичну формулу поведінки особистості як функції від її особистісних особливостей і особливостей оточення: $(B = f(P, E))$. Сформульований ним принцип лежить в основі аналізу того, що відбувається тут і зараз у межах конкретної особистості і її життєвого простору. Левін не заперечував впливу минулого та антиципуючого майбутнього на поведінку людини, але підкреслював, що як перше, так і друге чинять лише непрямий вплив, оскільки присутні в знятому, трансформованому вигляді, а не в ізоморфному. Розуміння особистості в її соціальній взаємодії припускає розуміння того, що в ній відбувається в конкретній сфері життєвого простору. Представляючи собою динамічне поле сил, цей простір постійно змінюється, виявляючи вплив на само- і світовідчуття індивіда [4].

Життєвий простір людини, незважаючи на динамізм, розглядається як цілісний феномен. При тому, що він розгорнутий назовні, він має певну внутрішню структуру (архітектоніку). Ми вважаємо за можливе виділити в життєвому просторі людини три складові: тілесний, ідентифікаційний простір та простір повсякденності [12].

Найважливішою складовою є тілесний простір, що обумовлений тілесною організацією людини. В.Б.Устьянцев відзначає, що тілесний простір є системоутворюючим елементом життєвого простору, його онтологічним початком.

Тіло, тілесна організація людини, утворюють різні вектори тілесного простору. Внутрішній тілесний простір включає різні тілесні відчуття людини, внутрішні ресурси. Зовнішнє – органічно пов'язане зі штучним середовищем, створеним людиною. Розширення тілесного простору реалізується людиною в процесі репрезентації тілесності за допомогою техногенних, соціальних і соціокультурних засобів.

На тілесній орієнтації (організації) ґрунтуються такі основні просторові категоризації реальності, як “тут” і “там”, “верх” і “низ”, “близьке” і “далеке”, “спереду” і “позаду”. Вказуючи на значимість тілесної організації людини для побудови їм життєвого простору можна привести цитату Мерло-Понті: “Мое тіло не є для мене всього лише фрагментом простору. Якби не існувало мого тіла, то і простору для мене не існувало б” [6].

Людина безупинно вдосконалює свій тілесний простір, змінює ставлення до власного тіла. На думку Б.Тернера, “у стародавніх суспільствах тіло є поверхнею, на якій найважливіші знаки соціального статусу, положення в сім'ї, племінної й релігійної приналежності, віку, статі можуть бути легко продемонстровані оточуючим”. У сучасних умовах людина не тільки вдосконалює тілесну символіку, але й змінює масштаби впливу тілесної організації на навколишній простір. Технологічні нововведення розширюють світ людини, можливості її тілесного простору [10].

“Тіло – це те, що повідомляє світу буття. Мати тіло означає для живого зрощуватися з певним середовищем, зливатися в єдине ціле з певними проектами й безупинно в них занурюватися”. Осмислюючи в процесі розуміння феномени зовнішнього світу, ми усвідомлюємо зародження в нашому тілі рухів, які ніколи не є сліпими процесами, вони відповідають “змісту” ситуації, виражають нашу спрямованість на середовище поведінки, як і впливу середовища на нас. Рухи тіла намічають структуру об'єкта на відстані, не чекаючи від нього безпосередньої реакції. Тілесний простір виступає як оболонка звичних дій, а тіло – як засіб

впровадження у звичне оточення. Таким чином, можна сказати, що в тілесному просторі розуміння діє як звичка на рівні властивих людині біологічно детермінованих рефлексів і інстинктів. Але не тільки. На думку М.Джонсона, тіло віддавна виконувало важливу роль у практиках осмислення реальності, слугуючи основою для вживання мови в розумінні світу [8].

Людські вимірювання просторової організації, однак, не обмежуються тілесністю людини. У систему виміру просторових структур буття входять цінності й ціннісні орієнтації, які становлять ідентифікаційний простір людини [6].

В ідентифікаційний простір входить внутрішній світ особистості, ціннісні переваги. Це простір життєвих планів особистості, обумовлений внутрішньою культурою й внутрішнім світом. Особистість – це ті сенси, якими вона наповнена. Ідентифікаційний простір наповнений сенсовим змістом, який виражається в образах, знаках, символах, часом зрозумілих тільки для особистості і його найближчого оточення. Цей простір ціннісний, ідеальний. В основі ідентифікаційного простору лежить самість як квінтесенція особистості.

В.Д.Панків розглядає три сценарії, згідно з якими може відбуватися конструювання простору ідентифікації. Кожен із них призводить або до звуження, або до стабілізації, або до розширення життєвого простору особистості.

1. Перетворення всіх цінностей у самоцінність “себе коханого”. Це співбуття із самим собою (звуження життєвого простору).
2. Раціоналізація реальності та її стабілізація.
3. Наповнення вищими сенсами. Співбуття з вищою силою (розширення життєвого простору)[1].

Ми вважаємо за можливе позначити “ідентифікаційний простір” як систему ціннісних структур просторового буття людини, обумовлену внутрішнім світом особистості й виражену в образах, знаках і символах, прийнятих як окремим індивідом, так і його оточенням, що поділяють його ціннісні настановлення.

В той же час людина не існує як ізольована істота. Ф.Ю. Василюк підкреслює, що людська істота “споконвічно вживлена в світ, пов’язана з ним матеріальною пуповиною своєї життєдіяльності. Цей світ, залишаючись об’єктивним і матеріальним, не є, однак, фізичним світом <...> – це життєвий світ”. “Світ, який він є для людини, – це його об’єктивна характеристика” [9].

Для О.Гурвича життєвий світ – це, насамперед, світ повсякденного перцептивного досвіду. Предмети життєвого світу сприймаються людьми в контексті їх включеності в цілеспрямовану,

соціально значиму практичну діяльність. Для позначення схем розуміння, необхідних для життєдіяльності в такому світі, Гурвич використовує термін, запропонований А.Шюцем, – “наявний запас знань”. Знання, як підкреслює Гурвич, зовсім іншого типу, ніж знання наукове. Воно має характер знайомства і в жодному разі не виводиться з теоретичного знання. “Не з науки, чи то вона від Арістотеля чи від Галілея, ми дізнаємося, що камінь, якщо його відпустити, падає вниз; або те, що вода може кипіти, а при подальшому нагріванні – випаровуватися; це питання повсякденного досвіду в життєвому світі”. Такий прошарок людського знання має яскраво виражений соціальний характер, причому особливість формуючих його схем така, що вони не накладаються лише ззовні на тілесні речі, а відіграють “визначальну роль у почуттєвому сприйнятті; воно суттєво сприяє тому, що робить оточуючі речі такими, які вони з’являються у перцептивному досвіді”. Це інтерпретований світ, сприйнятий і осмислений певним чином. Іншими словами – “це культурний світ, точніше культурний світ певної соціально-історичної спільності”. Гурвич заперечує існування єдиного для всіх життєвого простору, що суперечить деяким принципам формулюванням Гуссерля. Разом з тим за допомогою рефлексивних процедур, за Гурвичем, можливий перехід від життєвого (культурного) світу до “виключно перцептивного досвіду, у принципі однакового для всіх людей”. Гурвич вважає, що фундаментальність потрібно оцінювати за первинною реальністю, якою у цьому змісті є соціокультурний перцептивний досвід.

Гурвич, слідом за Гуссерлем наполягає на необхідності трансцендентального аналізу життєвого простору, який повинен розкрити структуру цього світу. А.Шюц, на відміну від Гуссерля та Гурвича, не вбачає подібної необхідності й називає свою концепцію нетрансцендентальною конститутивною феноменологією природної настанови.

Життєвий світ для Шюца – це сфера звичайного повсякденного життя людини і його донаукового мислення. Існує безліч світів людського досвіду: сновидінь, душевних хвороб, ігор і фантазій, наукових теорій, релігійної віри, мистецтва. Шюц називає їх “кінцевими сферами сенсів”. Повсякденність – це лише одна з таких “сфер реальностей”, що відрізняється особливими характеристиками. Повсякденність – це сфера досвіду, яка протікає в об’єктивному просторі і часі, досвіду, який індивід розділяє з іншими людьми. “Тільки в досвіді повсякденного життя може бути конституований загальний, комунікативний навколишній світ. Цей світ повсякденного життя є, отже, і основою, і первинною реальністю людини”.

Поняття “життєвий світ”, таким чином, ми можемо позначити як інтерсуб’єктивно поділюваний досвід, що охоплює всі можливі й дійсні обрії людського життя. Цей світ з’являється не стільки як простір життя людини, скільки як “внутрішні” уявлення й переживання, або точніше, сукупність взаємопогоджуваних і типових значень, за допомогою яких люди конструюють своє повсякденне життя. Ця “погоджена сукупність” освоюється винятково в процесі взаємодії між людьми, які її розділяють. Дане поняття позначається нами як сфера безпосередньої комунікації людей, їх повсякденна культура; життєвий світ формує повсякденну практичну діяльність [5].

Простір повсякденності (як інтерсуб’єктивний життєвий світ, як простір, де людина “застає” себе в спілкуванні з іншими, як простір, що споконвічно сприймається індивідом існуючим об’єктивно й загальним для нього та інших), на наш погляд, поряд з тілесним і ідентифікаційним становить просторову структуру життєвого світу людини [3].

Простір повсякденності – це простір оволодіння звичаями повсякденного життя соціального середовища (життєвого світу), у якому людина проживає. Ю.М.Лотман процес оволодіння правилами, традиціями, звичаями називає соціалізацією й енкультурацією особистості.

Простір повсякденності – сукупність усіх нерелексивних, синкретичних аспектів соціального життя. Він обмежений будинком, районом, містом, територією, міжособистісними відносинами. Це – сфера найближчого оточення, первинних агентів соціалізації, первинних малих груп.

Простір повсякденності як зріз життєвого простору людини охоплює невеликий обсяг світу (мікросвіт). Людина освоює його з перших днів життя – у сім’ї, у спілкуванні із друзями. Через тісні спонтанні контакти вона опановує тими навичками, знаннями й стереотипами поведінки, які надалі служать базою для прилучення до соціального простору й побудови на його основі свого власного життєвого простору. Багато чого із засвоєного в дитинстві не змінюється згодом, і служить основою для нового життєвого досвіду.

Простір повсякденності – сфера загальноприйнятих знань і загальнодоступних навичок, отриманих з трьох джерел: спілкування в малій групі (сім’я, ровесники, рідичі); навчання в школі й одержання загальної освіти; засоби масової інформації (на телебаченні, крім комерційної реклами, існує так звана соціальна реклама, наприклад, “Зателефонуйте батькам”, “Бережіть коханих”).

Простір повсякденності – це “сфера емоційної прихильності, почуття взаємної симпатії, почуття обов'язку перед дітьми, літніми, слабкими”. У просторі повсякденності люди максимально додержуються культурних умовностей і прагнуть виглядати краще, ніж є насправді.

Тим часом життєвий простір визначається здатністю індивіда освоїти зміст компонентів і зв'язків, що мають місце у життєвому світі. Життєвий простір людини являє собою поле його актуальних можливостей. Це частина або сфера особистісного буття, яка піддається свідомій зміні й конструюванню відповідно до прийнятих раніше настанов і орієнтирів.

Людина веде безперервний діалог з життєвим світом. Мовою цього діалогу є, на наш погляд, життєві ситуації, з одного боку, і діяльність людини, з іншого. Людина вирішує завдання, які перед нею ставить світ. Таке трактування нагадує теорію особистості Дж. Келлі, згідно з якою людина весь час зайнята прийняттям або відкиданням висунутих нею ж гіпотез. Цей діалог становить суть життя. Він ніколи не припиняється й необхідний людині для її розвитку.

Життєвий світ можна уявити як суміжну сферу двох систем – індивідуальності й об'єктивної дійсності. У цій області відбувається взаємна трансформація. Незважаючи на те, що різні автори розглядали відносини людини й світу з різних позицій, для усіх праць спільною є одна істотна думка. Її суть можна виразити словами О.Кюльпе: “Обставини не керують нами – це ми, зустрічаючись віч-на-віч із обставинами, керуємо, вибираємо й упорядковуємо”. Тобто, істинно людське, що становить ідентифікаційну область життєвого простору, не підвладне тиску існуючої незалежно від людини реальності [2].

Відношення життєвого простору людини й життєвого світу в цілому можна пояснити через категорії актуального й можливого. Людина характеризує життєвий світ для себе як світ можливого. Її життєвий простір – це присутня тут і зараз актуальність. Перехід можливого в дійсність проходить за допомогою ресурсів людини, її безпосередньої діяльності. Не останню роль у цьому процесі відіграє розуміння. Взаємодія життєвого простору й життєвого світу відбувається через певні інститути, процеси, відносини, у які втягується людина, завдяки яким вона діє в цьому світі. Сферу штучних явищ – політичних, економічних, релігійних, правових інститутів і систем Хабермас позначає поняттям “системний світ”. Останній відокремився від життєвого світу в процесі соціокультурної еволюції й багато в чому протистоїть йому, тому що

утворюється системою анонімних відносин людей у різних сферах соціальної діяльності, тоді як життєвий світ, як світ повсякденних комунікацій, орієнтований на досягнення взаєморозуміння між людьми.

Створення поряд з реальним світом світу ймовірного збільшує сферу можливого для людини. Цей світ може стати актуальним і увійти в життєвий простір людини, якщо вона сформує відповідні життєві ресурси. У більшості соціально-філософських концепцій, що описують людину як систему особистісних ресурсів, виділялося п'ять основних видів життєвих ресурсів: гносеологічний (пізнавальний), творчий (творчий), аксиологічний (ціннісно-орієнтований), комунікативний і естетичний. Нескінченне зростання технологій призводить до того, що утворюються нові ресурси людини, але якщо раніше ресурси використовувалися людиною протягом усього її життя, то в сучасному суспільстві суб'єктові ніхто не може гарантувати, що завтра її ресурси не виявляться непотребом як для суспільства, так і для неї самої. Наявність інформаційних і віртуальних ресурсів у людини дозволяє будувати їй життєвий простір у просторі інформаційному. Але чим більше у людини можливостей будувати свій життєвий простір поза реальним світом, тим більш необхідна наявність стабільного життєвого простору у світі реальному, тому що життєвий простір у цьому випадку допомагає людині контролювати швидкі зміни, і в остаточному підсумку вибирати те, що їй дійсно необхідно [7].

Життєвий світ є сценою і об'єктом людських дій і інтерпретацій. Тілесні рухи модифікують і змінюють об'єкти і їх взаємини. Обрії безпосередньої тілесної маніпуляції соціальні феноменологи іменують сферою роботи. Це сфера дії щодо зміни реальності повсякденного життя. Вона найбільш важлива для конструювання світу повсякденності. Слідом за А.Бергсоном, А.Шюц називає її "активним пильнуванням". Перебуваючи в стані "захопленості життям", індивід являє собою нерозчленовану цілісність, тотальну єдність усіх складових власного досвіду. В "роботі" він є синтезом усіх своїх визначень. Робота у світі повсякденного життя наділяє індивіда досвідом переживання власної тілесності. Тіло людини знаходить статус центру рухової активності. Досвід сенсорної діяльності в сфері безпосередньої маніпуляції дозволяє визначити стандартні розміри речей, а їх дистанція від тіла – доступність, корисність, ступінь підвладності тілу. Дитина ще не отримала досвід тіла як центру сенсорної активності. Нагромадження подібного досвіду призводить до того, що сприйняття об'єктів зовнішнього світу стає все більш "вибірковим", не пасивним. Зовнішній світ

сприймається як безліч об'єктів можливого впливу на них власного тіла. При цьому зміна характеристик сенсорної взаємодії трансформує і об'єкт сприйняття "тілесної" істоти.

Життєвий простір – це не те, що я думаю, але те, чому я живу. Життєвий простір є для людини засобом самоздійснення.

У своїй теорії особистості К.Роджерс проголошує унікальність, суб'єктивність переживань особистості. Він вважає, що спосіб розуміння й інтерпретації подій власного життя детермінує поведінку людини. Реальним для індивіда є те, що існує в межах внутрішньої системи координат особистості або суб'єктивного світу, що включає все, що усвідомлюється у даний момент часу.

Людина сама будує свій світ, цей світ може бути адекватним або неадекватним, радісним або сумним, але у будь-якому випадку його інтерпретація цього світу буде визначатися тим способом, який у неї сформувався, і пояснення того, що відбувається, буде ґрунтуватися на власному досвіді.

Кожна людина живе у своєму суб'єктивному світі, і навіть так званий об'єктивний світ науки так само є продуктом суб'єктивних інтерпретацій, цілей і виборів. Ніхто інший не може визначити внутрішню компетенцію людини. Ніхто інший не може бути більш обізнаний у тому, чим є сприймана реальність для конкретної людини. Лише в тому випадку, якщо людина зневірилася в собі й повністю підкорилась іншим, можна говорити про заданість його розуміння й інтерпретацій, його несвободі, але навіть ця несвобода однаково буде відмінною від її інтерпретації будь-яким зовнішнім спостерігачем. Іншими словами, як відзначає К.Мітчел, потенційно кожна людина є найкращим експертом щодо самого себе й має найбільш повну інформацію про самого себе.

У цьому твердженні підкреслюється: те, як людина розглядає й інтерпретує події, детермінує і її реакції на них. "Люди відрізняються один від одного тим, як вони інтерпретують події. Ця унікальність визначається, насамперед, унікальністю індивідуального досвіду, що й спричиняє формування власної точки зору на об'єкти, що інтерпретуються". Згідно Дж.Келлі, люди відрізняються тим, що вони інтерпретують об'єкти під різними кутами зору.

Здатність розуміння точки зору іншої людини, її системи особистісних конструктів, на думку Келлі, є вирішальною умовою продуктивності соціальної взаємодії. Визнаючи сам факт існування об'єктивної реальності, Келлі підкреслював унікальний характер її інтерпретації людиною.

Ціннісні структури інтегрують присутність людини в різних сферах її життєвої і розумової діяльності, зводять її до доступної

для огляду єдності повсякденності, виявленій в предметному і знаковому оточенні людини, забезпечує її пристосованість до предметних умов і знакових умовностей наявного способу життя.

Ядро життєвого й духовного досвіду людини становлять ціннісні переживання. Ними тримається внутрішня цілісність особистості, що володіє неповторним духовним обличчям і стилем життя. Репертуар доступних людині ціннісних переживань свідчить про її особистісну розвиненість, про її особисту психологічну культуру, але також – про можливості і спрямованість її особистісного зростання в уявлених й наявних життєвих світах.

Розуміння – в яких би життєвих світах воно не здійснювалося – завжди співвіднесене із ціннісним світом особистості, з динамікою її життєвого шляху, який представляє собою індивідуально-типовий, свідомо спрямований ряд життєвих подій і явищ особистості, тобто одночасно їхній природний хід і штучне моделювання. Тому міркування про роль розуміння неможливе без розгляду його аксіологічного аспекту, без аналізу тих його інтенцій і функцій, що задані прямою співвіднесеністю із цінностями, вживлених у особистісне ціле.

У літературі найбільш вивчені демонстраційна й евристична функції розуміння. Про демонстраційну функцію говорять тоді, коли схеми процесу розуміння використовуються для споглядання наявних понять або сенсів.

І демонстраційна, і евристична функції розуміння можуть звертатися не тільки до змісту інших здатностей, але й прямо співвідноситися із ціннісним світом особистості, з її аксіоматичними станами. У цьому випадку доречно говорити про плазматичну функцію розуміння, що проявляється в його здатності висвітлювати світлом ціннісної виправданості великі простори уявленого й можливого.

У повсякденному житті людина, як правило, має справи з відкритими для неї, тобто незавершеними, а тому рівноцінними можливостями, не представленими її вибору в готовому вигляді. Це значить, що на момент проектування ще не існує готових альтернатив. А. Маслоу підкреслює, що будь-яка людина частково є своїм власним продуктом, проектуючи й роблячи саму себе.

У загальному сенсі проект може бути спрямований на підтримку існуючих меж життєвого простору або на їхню зміну (звуження, розширення). Проект реалізується в діях, і оцінка його реалістичності будується на зіставленні проекту й здійснюваних дій. За Б.Верлена, дії завжди являють собою вираження певних соціальних, економічних і фізичних умов, у яких вони здійснюються. Верлен підкреслює, що дії людини спрямовані на досягнення цілі у

світі фізичних тіл, вони здійснюються у світі соціальних артефактів, а людське тіло опосередковує умови будь-якої взаємодії. Проекти, що здійснюються за допомогою дій людини, можуть бути визначені як послідовності майбутніх дій на людину. “Відкритий майбутньому обрій певних очікувань керує нашим сприйняттям життя й ставленням до світу”.

З аналізу співвідношень понять “життєвий світ” і “життєвий простір” можна зробити такі висновки.

Відчуваючи практичну присутність життєвого простору, людина вступає в соціальну взаємодію за допомогою розуміння, необхідною підставою якого є комунікації й орієнтації у конкретній ситуації життєвого простору. Останній постійно змінюється, впливаючи на само- і світовідчуття індивіда, який з розумінням освоює нові життєві ситуації, актуалізуючи за допомогою розуміння минулий життєвий досвід.

Життєвий простір людини, представляючи собою динамічну систему, має внутрішню структуру, що відбиває різні рівні включеності людини у соціальну реальність – рівень тілесної організації, ідентифікаційний рівень (сукупність ціннісних настанов особистості, виражених в образах, знаках, символах) і повсякденності.

Внутрішній тілесний простір як зріз життєвого простору включає різні тілесні відчуття людини, внутрішні (фізіологічні) ресурси. Зовнішнє – “стикається” зі штучним середовищем, створеним людиною; тілесні можливості людини постійно розширюються в результаті впровадження технічних нововведень.

Ідентифікаційний простір відбиває вкорінення індивіда в соціокультурну реальність, співвіднесеність життєвого світу із ціннісним світом особистості, вживленого в неї як єдине ціле.

Простір повсякденності являє собою свого роду мікросвіт людини – сім’я, близькі люди й щоденні випадкові контакти.

Людина, конструюючи й структуруючи життєвий простір, освоює в першу чергу свій життєвий світ, який являє собою “царство” потенційно можливого. Перекладаючи зміст життєвого світу у сферу актуального особистість будує свій життєвий простір. Процес цей постійний і діалогічний по своїй суті: людина веде діалог зі своїм життєвим світом, а розуміння – це умова можливості самого діалогу. Життєвий простір людини виступає як простір його самоздійснення.

Шляхом перетворення потенційного змісту життєвого світу в актуальний зміст життєвого простору людина конструє альтернативи особистісного саморозвитку, спрямовуючи ресурси на підтримку існуючих меж життєвого простору або на їх зміну (звуження, розширення).

Отже, ми підсумовуємо, що для створення свого актуального життєвого простору, людині необхідна наявність представлення про простір світу в цілому, картина світу, тобто уява про простір можливого.

Список використаних джерел

1. Василюк Ф.Е. Жизненный мир и кризис: типологический анализ критических ситуаций / Ф.Е.Василюк // Психологический журнал. – М.: 1995. – Т.16, №3. – С.90-101.
2. Келасьев В.Н. Психологические детерминанты жизненного пути. Человек: индивидуальность, творчество, жизненный путь / В.Н.Келасьев. – М., 2009. – С.159.
3. Кравченко А.И. Культурология: учебное пособие для вузов. – 3-е изд. / А.И.Кравченко. – М., 2001. – С.167.
4. Левин К. Теория поля в социальных науках/ Курт Левин. – СПб., 2000. – С.234-235.
5. Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров / Ю.М.Лотман. – Свердловск, 1987. – С.56.
6. Мерло-Понти М. Моё тело / М.Мерло-Понти. – М., 1999. – С.15-25.
7. Писачин В.А. Социология жизненного пространства / В.А.Писачин. – Саранск, 1997. – С.76-98.
8. Ромащенко С.В. Внутреннее и внешнее в информационных потоках человека. Информационная цивилизация: пространство, культура, человек / С.В.Ромащенко. – Саратов, 2000. – 433 с.
9. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн. – М., 1976. – 514 с.
10. Тернер Б. Современные направления развития теории тела / Б.Тернер. – М.:Thesis, 1994. – №6. – С.41.
11. Тоффлер Э. Футурошок / Э.Тоффлер. – Спб., 1997. – С.53.
12. Устьянцев В.Б. Пространство личности: опыт философско-социологического исследования. Личность в пространстве России / В.Б.Устьянцев. – Саратов, 2000. – С.7.
13. Яковлев Л.С. Стадийность и структуризация жизненного пространства в концепции социализации Ж.Пиаже / Л.С.Яковлев // Педагогика и акмеология университетского образования. – Саратов, 1998. – С.21

The content of the person's vital space concept is reviewed in the article. The situational context of person's behaviour, its corporal space are covered by the article. It is proved that in measurement system of spatial structures of life it is necessary to include values and valuable orientations which make

the identification space of the person except the spatial organization and a corporality. Processes of transformation of potential sense of vital space into actual are considered.

Keywords: vital space, identification space, household space, designing, a corporality.

Отримано: 21.02.2011

УДК 37.011.3-051:316.61

М.О. Коць

Структурно-функціональна модель розгортання процесу педагогічної взаємодії майбутнього вчителя

У статті представлено авторську структурно-функціональну модель розгортання процесу педагогічної взаємодії майбутнього вчителя, яка дозволила визначити чинники, що розкривають ситуації підготовки і змісту подальшої професійної діяльності майбутнього вчителя.

Ключові слова: суб'єктність, майбутній вчитель, діалог, гуманізація, педагогічна взаємодія.

В статье представлена авторская структурно-функциональная модель развертывания процесса педагогического взаимодействия будущего учителя, которая дает возможность определить фактора, благодаря которым раскрываются ситуации подготовки и содержания дальнейшей профессиональной деятельности будущего учителя.

Ключевые слова: субъектность, будущий учитель, диалог, гуманизация, педагогическое взаимодействие.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство ставить перед навчальними закладами завдання підготовки фахівців, здатних бачити в реальній дійсності суперечності і знаходити шляхи їх раціонального вирішення, гнучко перебудовувати зміст і напрями своєї діяльності у зв'язку із зміною соціальних орієнтацій, самостійно набувати необхідних знань. У дослідженнях В. І. Загвязінського, С. М. Годник, М. В. Кларина, В. Я. Ляудіс, В. А. Семиченко, В. А. Сластьоніна, Л. С. Подимової та ін. висувуються положення, які зводяться до того, що орієнтація на передачу майбутнім учителям деякої суми професійних знань і формування відповідних умінь сьогодні не перспективна.